

Ngaahi kongokonga'i ongoongo ki he fehikitaki mei he Pasifiki ki Nu'usila : 2007

Mālō e lelei

'Oku matu'aki hounga 'aupito ho'omou lototō ke fakafaingamalie'i homou taimi kae tokoni mai ki he ngaahi okooko na'e fai he konga 'uluaki 'o e ngaue mahu'inga ni. Na'e laka hake he ngaahi famili e nimageau (500) na'a mou tokoni mai 'o vahevahe mai ho'omou ngaahi fakakaukau mo a'usia 'o lava ai ke fai ha ngaahi fakalelei lahi ki he polokalama fehikitaki mai hotau kakai mei he Pasifiki ki Nu'usila ni, tautefito ki he polokalama lulu monu'ia (Pacific Access Category).

Faka'amu pe ke toe fakamanatu atu ko e taumu'a 'oe ngaue ni ke toe leleiange hono fakahoko 'ehe pule'anga Nu'usila honau fatongia ma'a kimoutolu 'oku lava mai he Pasifiki ki he Nu'usila ni. 'Oku malava foki ke mau fakamo'oni ki he ngaahi liliu lahi mo fakalelei ki he ngaahi monu'ia ma'a kimoutolu kuo lava ke fakahoko tu'unga 'i he ngaahi lipooti moe fokotu'u mei ho'omou ngaahi a'usia na'a mou vahevahe mai ki he ngaue ni. Koe konga lahi hono fakapa'anga 'o e ngaue ni mei he Marsden Fund, ko e kautaha fakatotolo tau'ataina 'a e Royal Society of New Zealand.

Ko e ngaahi lipooti kuo lava hono fakakakato mei he ngaue ni 'oku hoko ia koe me'a ngaue ma'ae pule'anga Tonga tautefito ki he Pangike Pule moe Potungaue pa'anga.'Oku toe 'aonga lahi foki ki he Potungaue Imikuleisoni 'a Nu'usila ni tautefito ki hono fakalelei'i 'o e ngaahi fiema'u ma'a kimoutolu na'e lava mai ki Nu'usila ni 'i he polokalama lulu monu'ia.

'Oku mau 'amanaki 'e hoko e ngaahi ongoongo 'oku mau teuteu atu 'o kamata hono tufaki atu ni ke toe fakamalohi'i 'a 'etau fetu'utaki mo kei fakamo'oni 'ae 'aonga lahi e ngaahi okooko 'oku fai. ma'au, ma'a Tonga kae'uma'a foki 'ae Pule'anga Nu'usila. Fakamalo atu he tokoni mo e lototo kae foaki mai ho taimi ke kau he ngaahi fokotu'utu'u ngaue ni, ka ne ta'e'oua ho'o tokoni 'e 'ikai lava 'ae ngaahi fakalelei kuo hoko. 'Oku hounga kia kinautolu 'oku fai e fakalelei ki he ngaahi ngaue fekau'aki moe fehikitaki mai hotau kakai mei he Pasifiki ki Nu'usila ni 'ae ngaahi fengae'aki vaofi 'oku tau kamata ni. Talamonu atu ki he fua fatongia kotoa pe ki he ta'ufo'ou ko eni.

Faka'apa'apa atu,

Professor John Gibson
Principal Investigator,
Pacific Island – New Zealand Migration Study

Ngaahi konga lalahi 'o e ngaue kuo lava mei he ngaahi fakatotolo kuo fakahoko.

To e vaofianga pea faingofuaange ma'au ngaue he lava ke 'au tonu ki Tonga e ngaahi ngaue'anga 'oku fiema'u kau ngaue

Ko e taha 'o e ngaahi fiema'u tefito ke fakakakato e pepa nofo fonua 'a kinautolu 'oku monu'ia he lulu koe pau ke ma'au ha'anau ngaue 'i Nu'usila ni, 'I he kamata mai 'a e ngaue ki he kulupu ni he 2004 na'e mahino koe tefito'i palopalema eni na'e tuai ai pe fakafe'atungia'i ai 'ae lava ke fakakakato e ngaahi fiema'u 'o 'enau pepa nofo fonua. Na'e mahino koe malo moe feinga 'ae ngaahi kainga 'o kinautolu na'e monu'ia mei Nu'usila 'o lava ai kenau tu'uta ki Nu'usila. Na'e lava 'a e ngaahi lipooti ko eni na'a mau fa'u ke fai ai ha ngaue ma'ae potungaue 'oku nau tokanga'i a e va'a ngaue ke lava ke a'u tonu ki Tonga e ngaahi kautaha pe ngaue'anga na'e fiema'u kau ngaue 'o fai honau faka'eke'eke pea lava ai ke tu'uta ki Nu'usila ni 'a kinautolu ni.

Kimu'a he ngaue ni koe peseti e fitungofulu ma fa (74%) na'e mahino ko 'enau ngaue 'i Nu'usila ni na'e fakafou honau ngaahi famili 'oku nau lolotonga nofo 'I Nu'usila. Hili 'ae liliu na'e fakahoko kuo holo e fakafalala he famili ke ma'au 'enau ngaue ki he peseti pe 'e toluvalu (38%). Koe peseti leva 'e nimavalu (58%) na'e ma'au 'enau ngaue mei he ngaahi kautaha pe ngaue'anga na'e lava tonu ki Tonga 'o fai hono faka'ek'eke mo 'oange ai pe 'ae ngaahi faingamalie nague ma'a kinautolu na'e lava ke monu'ia he lulu, vakai ki he kalafi 'oku ha atu 'i lalo.

Na'e mahino foki koe ngaahi faingamalie ngaue mei he hili 'o e liliu he 2004 na'e fu'u mahu'inga ia ki he hiki mai hotau kainga ki Nu'usila. Na'e mahino koe ngaahi faingamalie ngaue na'e foaki na'a nau a'u mai pe 'o ngaue ai pea lava ke ma'au e seniti ki he tauhi 'o e ngaahi famili. Ko e ngaahi ngaue na'e fakahoko mei he ngaahi kainga 'o kinautolu mei Nu'usila ni na'e mahino na'e a'u mai 'a kinautolu mei Tonga kuo 'ikai ke kei 'ata e ngaahi ngaue ia ko ia. Na'e palopalema eni he pau ke kumi ha ngaue pea matu'aki faingata'a ki he ngaahi famili he'enau hiki mai mei Tonga 'o pau ai kenau fakafalala ke tauhi kinautolu 'e honau ngaahi kainga 'i Nu'usila ni.

Na'e mahino mei he savea na'a mau fakahoko 'ae peseti tokolahi (89%) hotau kakai na'e kei ngaue 'i he ngaue na'e fakahu'aki 'enau pepa nofo fonua. Koe peseti 'e 72% 'oku nau kei ngaue pe he ngaue tatau. Vakai ki he kalafi 'i lalo.

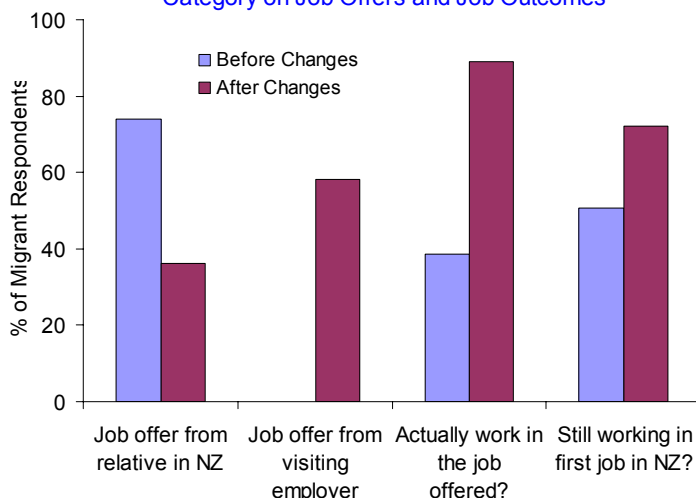
(Summary based on Gibson and McKenzie, in *International Migration and Host Country Policy* The World Bank, 2007)

Ngaahi ongoongo ki he mo'ui lelei 'a e longa'i fanau

Ko e taha 'o e ngaahi me'a mahu'inga 'i he ngaue 'oku mau fai ko e pau ke fai hano vakai ki he mo'ui lelei 'ae longa'i fanau 'i he'enau hiki mai ki Nu'usila ni. Koe'uhi koe 'ataakai fo'ou 'oku hiki mai ki ai e fanau na'e pau ke fai ha tokanga makehe ki heni. Na'e mahino 'ae vaveange 'ae tupu 'ae fanau 'i he'enau hiki mai ki Nu'usila 'o ofi ki he tu'unga mo'ui lelei 'oku fiema'u kenau a'usia. Na'e kei mahino pe 'ae toe pau ke faiange ha tokanga makehe ki he fanau 'oku ki'i lalahiange he na'e mahino 'enau tupu 'o to e sinoange..Na'e mahino koe ngaahi liliu ki he mo'ui 'ae fanau mei he fa'ahinga me'a tokoni 'oku nau ma'au.tautefito ki he lahiange 'enau ma'au me'atokoni mei he kakano'i manu moe hu'akau 'i Nu'usila ni fakatatau ki he fanau'i Tonga.

(Summary based on Stillman, Gibson and McKenzie, Poster presented at PAA Annual Meeting, 2007)

Effect of Changes in Operation of Pacific Access Category on Job Offers and Job Outcomes

'Oku hounga 'aupito ho'omou lototo kae tokoni mai

'Oku malava 'a e ngaahi fakamatala 'oku mau tuku atu ni 'i ho'o loto lelei ke vahevahe mai ho o ngaahi fakakaukau ke lava e ngaue ni. 'Oku hounga 'ae taimi moe ngaahi a'usia fakafo'ituitui kotoa pe kuo ke foaki. Ka ne ta'e'oua ho'o tokoni 'e 'ikai 'aupito lava ke fakahoko e ngaue mahu'inga ni.

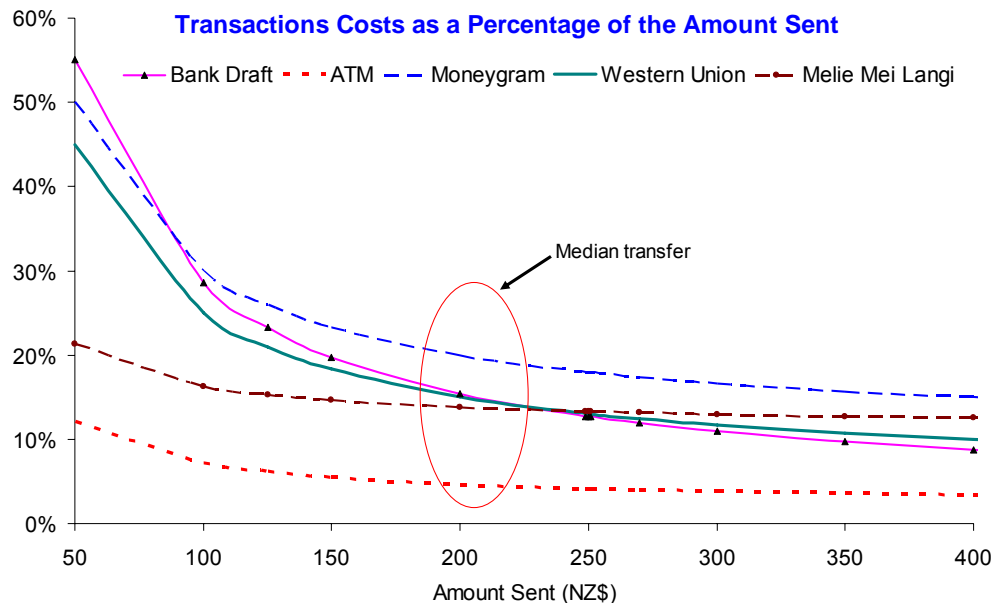
Faka'amu pe te ke toe kau mai

Kuo lava hono fakalelei'i 'o e ngaahi fehu'i moe fakamatala ki he 2007. 'Oku mau 'amanaki temau lava ke toe a'u atu 'o toe tanaki mai ho'omou ngaahi fakakaukau ke toe tokoni ki hano fakalelei e ngaahi ngaue ma'au he fonua ni.

Fakatauange pe te mou toe faingamalie ke kau mai ki he konga hono ua 'o e ngaue temau toe lava atu ke fakahoko 'l he kaha'u vave mai.

Fu'u ma'olunga e totongi ki hono talafi e silini ki hotau ngaahi famili ki he Pasifiki

'Oku mahu'inga foki ke fai hano vakai'i 'oe totongi hono talafi e silini mei muli ki he ngaahi fonua 'o e Pasifiki. Na'e lava ke mau vakai'i 'oku fu'u ma'olunga 'ae totongi hono talafi e silini mei muli ki he Pasifiki. Na'e mahino ko e tokolahi taha hotau kainga Tonga na'e ngaue'aki 'a e Western Union mo e Melie mei Langi ke talafi 'enau silini ki Tonga. 'Oku faka'avalisi ki he peseti 'e 15% ki he 20% 'o e seniti 'oku talafi ki hotau ngaahi famili ki Tonga 'oku to'o ia ko hono totongi hono talafi 'o e silini. Ko e konga 'e ua 'oku pau ke tau vakai'i he talafi silini ki Tonga. Koe 'uluaki ko e totongi pau 'aia 'oku 'avalisi ki he \$20 ke 'ave ha seniti ki Tonga, Koe tokolahi 'oku 'ikai tenau lave'i 'ae mahu'inga 'o e fetongi pa'anga he ngaahi 'aho 'oku talafi ai e silini, vakai ki he kalafi ni.

Fakatatau ki he totongi talafi pa'anga mei 'Amelika ki he 'otu motu Kalipiane 'oku peseti pe ia 'e 10%. Ko e talafi silini mei Pilitania ki Ghana 'oku peseti pe ia 'e 5% fakatatau ki he talafi silini mei Nu'usila ki Tonga 'oku peseti ia 'e 15%.

Na'e lava ke mau fakapapau'i koe founa 'oku ma'ama'a taha ki he talafi silini ki Tonga ke ngaue'aki e kaati pangike (ATM card). 'Oku si'isi'i he peseti 'e nima hono totongi. Ka na'e mahino neongo 'a e ma'ama'a 'oe founa ni 'oku kei faingata'a pe ke malava ke ngaue'aki e founa ni 'i he ngaahi 'uhinga kehekehe pe.

'Oku mau tui koe ngaue ni 'e toe malava ke toe lelelange 'ae 'ilo mo hono vahevahe ki hotau kainga 'e mahu'inga 'o e pau ke tau vakai'i ki he ngaahi totongi ki hono talafi e silini. 'E tokoni eni 'ikai ngata pe ki hotau famili 'l Tonga kae toe lava foki ke toe fakahaofi ai mo ha seniti ma'a kitautolu 'oku talafi silini ki Tonga. 'Oku fakafuofua 'e lahi'aki 'ae peseti 'e 28% e ma'u 'e hotau kainga 'i Tonga 'o kapau e lava ke holoki e totongi ki hono talafi 'o e pa'anga.

(Summary based on Gibson, McKenzie and Rohorua, *Pacific Economic Bulletin*, Vol. 21, No. 1, 2006)

Ko ho'ō totonu 'oku mahu'inga

'E 'ikai 'aupito temau tuku atu ha fakamatala ki ha taha fakafo'ituitui. 'Oku mau fakataha'i kotoa pe ho'ō fakamatala mo e toenga 'o kinautolu he ngaue ni 'o fakahoko atu he ngaahi lipooti 'oku fakahoko.

Fiema'u ha tokoni :

Tu'asila:
FREEPOST 78837
Pacific Island –
NZ Migration Survey
Economics, WMS
University of Waikato
Private Bag 3105
HAMILTON 3240
NEW ZEALAND

Email:
info@pacificmigration.ac.nz

Vakai ki he PINZMS
Website:
www.pacificmigration.ac.nz

Ngaahi Fehu'i ke tokoni ma'a kimoutolu na'e kau mai he ngaue ni

Na'e founa fefe hono fili koe ke kau ki he ngaue mahu'inga ni?

Na'e pau ke mau fakapapau'i oku lava ke mau tatanaki ha kulupu tenau fakafofonga kitautolu mei Tonga. 'Ikai ngata pe 'ia kinautolu kuo lava mai ki Nu'usila ni kae pehe foki kia kinautolu 'oku kei 'i Tonga, Na'e kau heni 'a e toenga 'o kinautolu e ngaahi famili 'o ha taha kuo lava mai ki Nu'u sila ni mei Tonga. Na'e pau foki ke toe fai hano tokanga kia kinautolu kuo monu'ia he lulu ka 'oku nau kei vofo pe 'i Tonga. Na'e fakakau foki mo kinautolu na'e te'eki pe ke nau kau mai ki he lulu. Na'e tokoni foki 'ae potungaue 'Imikuleisoni ki hono 'omi 'o e lisi 'o e ni'ihii 'o kinautolu ni.

Ko e ha e tefito'i taum'a 'o e ngaue ni?

Ko e kongā eni 'o ha ngaue fakalukufua 'oku mai fai pe tokoni ki he hiki mai 'a hotau kakai mei he Pasifiki ki Nu'usila ni. 'Oku mahino 'ae mahu'inga 'o e fehikitaki 'oku fai mei he Pasifiki ki Nu'usila ni tautefito ki ngaahi tokoni 'oku tau fai ma'a hotau ngaahi famili ki Tonga, 'Oku 'iai foki mo e 'amanaki 'e lava e founa ni ke tokoni ki he fiema'u 'oe kau ngaue ki Nu'usila ni kae lava foki ke hoko ia ko ha founa ke ma'u ai ha ngaue 'a e ni'ihii hotau kainga mei he Pasifiki 'oku 'ikai ma'u ha'anau ngaue.

Ko e tefito'i taumu'a ke tokoni ki he Pule'anga Nu'usila ke fakapapau'i 'oku mateuteu e fonua ni ki hono talitali 'ae fehikitaki 'oku fai. 'ikai ngata ai 'e lava ke tokoni ki Tonga ki ha ngaahi me'a e tokoni ke toe leleiangē hono fakahoko e fehikitaki 'oku fai.

Ko e ha 'oku toe fiema'u ai ke mau toe 'a'ahi atu ai?

'Oku fiema'u pe ke toe fai hano vaka'i ha ngaahi me'a 'oku toe fiema'u ke fai ha tokanga ki ai talu mei he uluaki 'a'ahi na'a mau fai atu. 'Oku mau tui 'oku 'i ai e ngaahi me'a fo'ou kuo 'ausia 'e he ngaahi famili ke toe fai hano tokoni'i e mahu'inga ia ki he hoko atu ho'omou nofo he fonua ni.

'Oku lava fefe ke fakapapau'i 'oku hao mo malu e ngaahi fakamatala 'oku mau tanaki?

'Oku fakapapau'i 'oku ngaue'aki pe e ngaahi fakamatala 'oku tanaki ki he ngaue ni pe. Fakatokanga'i koe ngaahi fakamatala 'oku mau tufaki 'oku makatu'unga ia he kulupu falakulufua. 'Oku 'ikai 'aupito lipooti ha ngaahi fakamatala fekau'aki mo ha tokotaha fakafo'ituitui pe famili. 'Oku 'ikai ha toe potungaue 'ae pule'anga pe ko ha taha pe, te ne lava ke nague'aki e ngaahi fakamatala 'oku mau tanaki.